

Utváření a institucionalizace národní literatury z pohledu Franko-Kanaďanů (Petr Kyloušek)

Je možná netypické začít pojednání o kanadské literatuře pohledem Franko-Kanaďanů. Kanada je převážně vnímána jako anglofonní země, často jako zvláštní extenze Spojených států. Anglofonní literatura dominuje a měla by mít přednost. Důvod obráceného přístupu je metodologický a týká se vyhraněnosti identitárních vzorců. Ve francouzsko-kanadské a quebecké literatuře je lze totiž lépe sledovat, lépe definovat. Vyplývá to z menšinového postavení Franko-Kanaďanů a francouzsko-kanadské kultury. Vědomí historické původnosti oproti pozdější britské kolonizaci Kanady, pocit ohrožení a nutnost opřít se o jazyk a kulturu uspíšily procesy, které u Anglo-Kanaďanů proběhly později a v mírnější podobě. To se týká i vyhraněnosti identitárních vzorců. Není patrně od věci si připomenout, že některé identitární atributy kanadskosti a státnosti vznikly původně jako znaky francouzsko-kanadské odlišnosti. Příkladem může být kanadská národní hymna. Složil ji u příležitosti Sjezdu Franko-Kanaďanů roku 1880 Calixa Lavallée na slova Adolpha-Basila Routhiera. Anglický text Roberta Stanleyho Weira vznikl až roku 1908, tedy téměř o tři desetiletí později, a to shodou okolností opět při příležitosti oslavy spíše frankofonní, totiž výročí založení města Quebecu. Dodejme, že kanadská hymna je pozoruhodná obsahovou odlišností svých dvou jazykových verzí. Zdá se, že kanadská společnost má schopnost, ba neváhá spojovat rozdílné.

Které určující dějinné poměry ovlivňují kanadskou frankofonní kulturu? Jak ji periodizovat z hlediska proměny identitárních vzorců? Za zásadní lze považovat vliv některých událostí, jakými byly pro frankofonní obyvatelstvo zábor Nové Francie Velkou Británií (1759-63), povstání Vlastenců (*Patriotes*) v letech 1837-38, ustavení Sjedenčené Kanady (*Canada-Uni*, 1840) a postupná dekolonizace vyústující ve vytvoření Kanadské konfederace (*Confédération canadienne*, 1867). Dopad na společenské poměry a kulturní situaci měly velká hospodářská krize (1930) a po ní druhá světová válka (1939-45), neboť vyvolaly změny předznamenávající zásadní identitární obrat v průběhu tzv. Klidné revoluce (1960). Tu provázely zákonodárné kroky, z nichž nejdůležitější je série jazykových zákonů (1969, 1974, 1977) a obě referenda o politické emancipaci provincie Quebec (1980, 1995). Právě jazykové zákony, z nichž ten nejdůležitější je zákon č. 101 - Charta francouzského jazyka (*Charte de la langue française*), posouvají identitární vědomí novým směrem, k postmoderní, multikulturní otevřenosti quebecké a francouzsko-kanadské kulturní sféry.

Zmíněné mezníky vytyčují období, v nichž se utvářejí a uplatňují některé typy identitárních vzorců. Ne vždy zde shledáme shodu s periodizacemi uváděnými v literárněhistorických pracích.¹

Dějinné proměny francouzsko-kanadské literatury nabízejí čtyři základní typy identitárních vzorců: osvícenský, národně emancipační, národně obranný (v liberální a konzervativní polaritě) a postmoderní (nenárodní). Chod dějin nedovolil žádnému z nich, aby se realizoval či projevil plně a beze zbytku. Přesto a možná právě proto představují tyto vzorce referenční konstanty dějinného vývoje. Představují soubor paradigmat, jejichž složky a konfigurace v té či oné míře nacházejí vyjádření v uměleckých a literárních realizacích.

1. Osvícenský vzorec se formuje v závěru 18. století. Britský zábor Nové Francie, potvrzený Pařížskou smlouvou roku 1763, oddělil frankofonní kolonisty od evropské metropole

¹ Např. Maurice Lemire a kol., *La Vie littéraire au Québec*, I-II, Sainte-Foy, Les Presses Universitaires de l'Université Laval 1991, 1992; Maurice Lemire, Denis Saint-Jacques a kol., *La Vie littéraire au Québec*, III-IV, Sainte-Foy, Les Presses Universitaires de l'Université Laval 1996, 1999; René Dionne, *Le Québécois et sa littérature*, Sherbrooke, Naaman 1984; Catherine Pont-Humbert, *Littérature du Québec*, Paris, Nathan 1998. *Dějiny francouzsko-kanadské a quebecké literatury* (Petr Kyloušek, Brno, Host 2005) rozlišují 1. Období Nové Francie (1534-1579), 2. Raně kanadské období (1760-1840), 3. Období konstituování národní literatury (1840-1930), 4. Období cesty k modernosti (1930-1960) 5. Období Klidné revoluce (1960-1980), 6. Období postmoderní otevřenosti (po r. 1980).

a vystavil je konfrontaci s britskou správou a kolonizací. Francouzské koloniální elity byly nahrazeny britskými, anglicizaci veřejné správy podpořil příliv britského kapitálu, Quebec a Montréal se staly dvojjazyčnými městy. Tyto změny probíhaly zároveň s proměnou celého severoamerického prostoru i s událostmi na evropském kontinentě. Situaci v Kanadě bezprostředně ovlivnila americká revoluce, bez vlivu nezůstaly ani revoluce ve Francii a britsko-francouzské konflikty v Evropě.² Franko-Kanaďané rychle přivyknou liberálním podmínkám, osvojují si zásady britského parlamentarismu, využívají otevřenost veřejného prostoru, výhody tisku, spolků, klubů, učených společností, knihoven.

V tomto období lze již hovořit o konstituování národní identity. Jestliže do té doby se identita frankofonních Kanaďanů vymezovala spíše ve vztahu k Francii, od tohoto okamžiku vstupuje do centra pozornosti Angličan a v menší, nikoli však zanedbatelné míře jeho severoamerický dvojník a soupeř – obyvatel Spojených států amerických - Američan. Odráží se to v pojmenování: frankofonní Kanaďan, jemuž výhradně přísluší označení *Canadien*, je dominantně konfrontován s *druhým* – Angličanem.

Složitost vývoje lze sledovat jak v dvojjazyčných a jednojazyčných časopisech – *The Quebec Gazette/La Gazette de Québec* (od 1774), *La Gazette littéraire* (1778-79) a *The Montreal Gazette/La Gazette de Montréal* (1785) – tak v dobových písních a popěvcích, denících, peticích, polemikách.³ Určující je zde vliv osvícenských myšlenek, k nimž se hlásí jak anglofonní elity (kluby a zednářské lóže), tak řada frankofonů, zejména ti, kdo jako Fleury Mesplet, Valentin Jautard, Henry-Antoine Mézière představují spojenci k prostředí francouzskému a k americké revoluci.

Osvícenský racionalismus a univerzalizmus, koncept občana a občanství, zásada tolerance a laicity oslabují jazykovou konfliktnost, napomáhají začlenění alterity do neutrálního veřejného prostoru spojujícího frankofony a anglofony. S takovými představami pak souvisejí nikdy neuskutečněné, nicméně jasně artikulované veřejné projekty, jako byly například návrhy Williama Smithe (1787, 1789)⁴ - podporované guvernérem Guyem Carletonem - na vybudování školského systému završeného dvojjazyčnou univerzitou. Tento osvícensky liberální identitární vzorec, odpovídají zhruba tomu, co Gérard Bouchard označil za „*protonárodní citění*“ („*sentiment proto-national*“),⁵ se ve francouzsko-kanadském prostředí nikdy neprosadil jako dominantní, avšak některé jeho prvky najdeme v divadelních hrách Louise-Josepha Quesnela a lze je i později vystopovat zejména v liberální tradici, např. u Étienne Parenta, Arthura Buiese, Arsèna Bessetta, Jeana-Charlese Harveye či u Pierra Eliotta Trudeaua.

2. Národně emancipační vzorec se formoval v situaci podmíněné dvěma činiteli. Tím prvním bylo uspořádání dané Ústavním zákonem (*Acte constitutionnel, Constitutional Act*, 1791), na jehož základě byla Dolní Kanada s většinovým frankofonním obyvatelstvem oddělena od anglofonní Horní Kanady. Parlamentní systém a občanské svobody přispěly k rozvoji veřejného života, vedly ke vzniku *Kanadské strany* (*Parti canadien*, 1805), později Vlastenecké strany (*Parti patriote*, 1826). Druhým činitelem byla sílící anglicizace podpořená imigrací. S tím souvisí i zvýšená konfliktnost mezi frankofonní většinou a anglofonní menšinou, která se ovšem považovala za jedinou státotvornou, a tedy i státoprávní. Vznik časopisu *Le Canadien* (1806) je také reakcí na proanglický *Quebec Mercury* (1805). Heslo, které *Le Canadien* vepsal pod svůj název - „*Naše instituce, náš jazyk a naše zákony*“ („*Nos institutions, notre langue et nos lois*“), odráží již konfliktnost – obranu vůči *druhému* – a tato konfliktnost je pojata kolektivně. Netýkala

² Viz Pierre Monette, *Rendez-vous manqué avec la révolution américaine*, Montréal, Québec/Amérique 2007; Bernard Andrès (dir.), *La Conquête des lettres au Québec. Anthologie*, Lévis, Presses de l'Université Laval 2007.

³ Viz Bernard Andrès, „D'une mère patrie à la patrie canadienne: archéologie du patriote au XVIIIe siècle“, *Voix et Images*, roč. 27, č. 78, 2001, s. 474-497.

⁴ Louisa Blair, *Les Anglos: La face cachée de Québec*, díl I., Montréal, éditons Sylvain Harvey 2005, s. 79.

⁵ Gérard Bouchard, „Populations neuves, cultures fondatrices et conscience nationale en Amérique latine et au Québec“, in Yvan Lamonde, Gérard Bouchard, *La nation dans tous ses États. Le Québec en comparaison*, Montréal, Paris, L'Harmattan 1997, s. 23.

se ovšem zpočátku národa, nýbrž především právního rámce, o který se vedly parlamentní spory. K přenesení střetu do oblasti historicky pojaté identity přispěla historiografie. Na straně frankofonní se její zárodky formovaly již v této době, avšak formulace historických identitárních vizí náleží až do období po roce 1840.

Emancipační požadavky vůči britské koloniální správě byly formulovány v duchu inspirovaném francouzským vzorem a republikánstvím Spojených států a obsahovaly prvky moderního národního státu: občanskou koncepci národa, oddělení státu a církve, demokratické zřízení, liberalismus. V tom se Vlastenci shodovali s jinými národně emancipačními hnutími v Evropě a podobně jako v Evropě i v Kanadě nakonec požadavky vyústily v revoluční povstání Vlastenců v letech 1837-38 a vyhlášení Republiky Dolní Kanady v únoru 1838. Jak ukazují studie,⁶ představy Vlastenců směřovaly k vytvoření národního státu.

V identitárním obraze *sebe a druhého* převládá inkluze nad exkluzí. Moderně koncipovaná občanskost odhlíží od etnického a náboženského aspektu, jednotu národa spatřuje v jednotném právním a jazykovém rámci. V případě Dolní Kanady je tímto jazykem francouzština. Inkluzivní povahu identitární koncepce potvrzuje angažovanost anglofonních členů hnutí Vlastenců (Robert Nelson).

Mezi osvícenským a tímto identitárním pojetím existují podobnosti: důraz na inkluzi, univerzalizmus, modernismus, občanskost, liberalismus. Jsou tu však i rozdíly vyplývající z představy národního státu. Osvícenský univerzalizmus založený na obecném rozumu je vytěsňen univerzalizmem partikularizujícím, jenž v duchu romantismu zakládá národní identitu na dějinách a jazyce. Nelze si také nepovšimnout přesunu důrazu z individuálního ke kolektivnímu pojetí. Rozdíly mezi oběma koncepcemi vyplývají mimo jiné z generačního posunu. Zatímco jádro osvícenské elity ještě tvořili evropští Francouzi prozedší jako Fleury Mesplet revoluční zkušeností Spojených států, společenská elita generace Vlastenců vyrostla v Dolní Kanadě a její požadavky odrážejí místní podmínky. Mezi oběma generacemi také leží dějinná zkušenost Velké francouzské revoluce.

Období 1760-1840 je pro další vývoj francouzsko-kanadské identity základní. Vznikají zde dva druhy identitárního sebepojetí, které se v různé míře budou uplatňovat v obdobích následujících. Jsou mimo jiné důležité tím, že pozitivně reflektují jak přítomnost anglofonního, tak amerického živlu. Otevřenost vůči Spojeným státům provází politické působení čelného představitele Vlastenců Louise-Josepha Papineaua i v období Sjednocené Kanady. Později na moderní koncepci národního státu naváží Quebečané Klidnou revolucí v 60. a 70. letech 20. století, kdy se také v literatuře začíná znovu silně projevovat reflexe americkosti a amerického obzoru (viz níže kap. III.4. „Franko-Kanaďané a Američané“, s. 32 a n.). Představa národa, ať už v radikalizující vlastenecké, či později v sebeobraně konzervativní podobě, přispěla k valorizaci kultury a stala se součástí konstrukce národní francouzsko-kanadské literatury a literárního kánonu.

3. Národně obranný vzorec se utvářel v podmínkách radikální proměny kanadského prostoru. Protikoloniální vzpoury v Horní a Dolní Kanadě, ač potlačeny, připomněly nutnost změn a britská vláda přistoupila na postupnou dekolonizaci a vytvoření moderního státu. Sjednocením obou částí byla ustavena *Sjednocená Kanada* (1840). Pro frankofonní obyvatelstvo to znamenalo přechod z většinového postavení v rámci ohraničeného území jedné provincie do postavení jazykové a kulturní menšiny v napříště otevřeném, většinově anglofonním prostoru Kanady, za níž se rýsuje ještě rozsáhlejší anglofonní prostor Spojených států.

Navzdory asimilačním tlakům, které zřetelně artikulovala inspekční *Zpráva o záležitostech Britské Severní Ameriky* (*Report on the Affairs of British North America*, 1839) Johna George

⁶ Např. Marcel Bellavance, *Le Québec au siècle des nationalismes (1791-1918)*, Montréal, VLB 2004. Tato komparativní studie ukazuje na společné znaky nacionalismu a modernismu v Kanadě a Evropě. Viz také Gérard Bouchard, *Genèse des nations et cultures du nouveau monde. Essai d'histoire comparée*, Montréal, Boréal 2001.

Lambtona Durhama,⁷ nelze jednoznačně říci, že by změny probíhaly na úkor frankofonních Kanadánů. Nový státní rámec a později vznik Kanadské konfederace (1867) otevřely možnosti rozvoje. Grandiózní představa erbovního hesla nového kontinentálního státu „*od oceánu k oceánu*“ (*a mari usque ad mare*) souzněla s formujícím se nacionálním cítěním hledajícím své kořeny v objevitelských výpravách období Nové Francie. Emancipace Kanady ve vztahu k Británii nadto nabízela možnost či alespoň naději na spolupráci mezi napříště již Franko-Kanadány a Anglo-Kanadány (*Canadiens Français, Canadiens Anglais*), tedy mezi dvěma zakladatelskými národy (*peuples fondateurs, founding nations*). Na druhé straně nelze pominout právě ono menšinové postavení, ohrožované jak sílící anglofonní imigrací, tak silnou emigrací Franko-Kanadánů do sousedních Spojených států (téměř jeden milion emigrantů v období 1840-1940).⁸

Podstatným rysem při utváření národního identitárního vzorce je důležitost historického diskurzu. Hrozba marginalizace a asimilace se v souvislosti s budováním státu promítá do francouzsko-anglického souboje o dějinný prostor. Iniciativa zde nepochybně patří probritským, anglofonním historikům, s jejichž pohledem na hodnocení britského záboru Nové Francie se budou muset Franko-Kanadáné vyrovnávat. Patrně nejdůležitější byl počín Williama Smithe mladšího *Dějiny Kanady (History of Canada from Its First Discovery to the Year 1791, 1815)*. V duchu anglického osvícenského liberalismu se tu historik soustředil na kritiku dvojího zla - papežství a absolutismu, jež zapříčinily kolonizační neúspěch Nové Francie. Z jeho pohledu teprve osvícená anglická správa přinesla pokrok. Lpění Franko-Kanadánů na tradici a minulosti je v jeho očích důkazem zaostalosti a tmářství.

Sebeobrannou odpověď Franko-Kanadánů představují historiografická díla Françoise-Xaviera Garneaua *Dějiny Kanady od jejího objevení až do přítomnosti (Histoire du Canada depuis sa découverte jusqu'à nos jours, 1845-1852)* a Jeana-Baptista-Antoina Ferlanda *Přednášky z kanadských dějin (Cours d'histoire du Canada, 1861, 1865)*. Obecně lze říci, že v identitárním pojetí se důraz přesouvá na obraz národního kolektivu. Sebeobranná koncepce tak zvýrazňuje protiklady mezi *sebou a druhým*. Národně obranný, sebezáchovný model⁹ je polarizován do dvou poloh – liberální, která se projevuje větší otevřeností k *druhému* (Garneau), a konzervativní (Ferland), která tíhne k uzavřenosti a exkluzi. Úloha *druhého* je přisouzena, jak jinak, Angličanovi, avšak již v pracích historika Henriho-Raymonda Casgraina figuruje vedle Angličana Francouz (*Montcalm a Wolfe, 1884; Montcalm a Lévis, 1891*).

Novým identitárním prvkem, jak zmíněno, je koncepce lidu jakožto hybatele a subjektu dějin. François-Xavier Garneau ji přebírá z francouzské romantické historiografie (Jules Michelet) podobně jako představu dějinných střetů - stýkání a potýkání mezi etniky (Adolphe Thiers). Garneauův přístup umožňuje postavit proti negativnímu obrazu Franko-Kanadánů u Williama Smithe mladšího představu lidu odolného, soudržného, schopného i v nepříznivých podmínkách vzdorovat přesile a vytvořit plodné kulturní společenství. Zároveň tento osud Francouzů v Americe spojuje s ideou dějinného pokroku. Amerika - pokračování té lepší, pokrokové Evropy - je budoucností starého kontinentu. Garneauovy *Dějiny* jsou nejen heroizující výzvou Franko-Kanadánům, ale také obranným apelem k Anglo-Kanadánům: bez dějinné kvality Franko-Kanadánů by nebylo Kanady a její budoucnosti.

Od heroizujícího Garneauova obrazu byl jen krok k mesianistické koncepci, kterou rozpracovala Ferlandova konzervativní historiografie a systematicky ji artikulovala a praktikovala katolická církev. Koncepce katolického lidu sjednocovala tři základní identitární znaky – etnicitu (francouzskost - *francité*, původnost), víru a jazyk. Dějinné poslání, zdůrazňující úkol nést

⁷ V této části práce odkazujeme k francouzskému překladu John George Lambton Durham, *Le Rapport Durham*, Éditions de l'Hexagone, Montréal 1989.

⁸ Michel Plourde a kol., *Le Français au Québec*, Québec, Fides 2003, s. 163-164.

⁹ Viz Fernand Dumont, *Genèse de la société québécoise*, Montréal, Boréal 1993, s. 326-330; Marcel Rioux, Yves Martin (ed.), *La société canadienne-française*, Montréal, Hurtubise 1971, s. 81.

dějiny Ameriky poselství pravé (katolické) víry i za cenu utrpení, odříkání, obětí, pak mimo rámec historiografie mohlo přecházet k vyhocené nacionalistické konfrontaci. Idealizace *sebe* bývá úměrná míře exkluze *druhého* a fixuje se v topických protikladech, jež provázejí literární tvorbu: nezkažený (frankofonní) venkov a venkovská (katolická) fara stojí proti zkaženému (anglofonnímu) městu, zemědělská kolonizace proti (protestantské) industrializaci a moci peněz, kolektivismus proti (protestantskému) individualismu a hrabivosti.

Oba póly identitárního postoje představovaly krajnosti strukturující hodnotové pole, do něž se vписovaly a v němž se vymezovaly tvůrčí osobnosti tohoto období. Důležitost pro literaturu vyplývá z faktu, že kultura se od tohoto období stává významnou složkou národní identity, neboť jí při absenci jiných identitárních znaků národního společenství (politická a ekonomická suverenita, státní instituce) připadá substituční úloha.

Obě polohy národně obranného vzorce – liberální a konzervativní – navazují na identitární základy formulované v období předcházejícím. Dávají jim však nový rozměr – představu lidu a národa, národního kolektivu. Znamená to ovšem i nastolení dvou problémů, který francouzsko-kanadské elity budou napříště muset řešit. Tím prvním je poměr mezi individuem a národním kolektivem. Týká se tedy – v identitárním vzorci – pojetí subjektu, obrazu *sebe*. Jak naznačeno výše, důraz na individuum bude bližší liberální koncepci, zatímco konzervativní představy budou více operovat kolektivistickou vizí. Neplatí to však vždy a jednoznačně, jak ukázal Gérard Bouchard rozborem liberalismu Arthura Buiese či konzervativismu Lionela Groulxe.¹⁰ Otázka národní služebnosti a napětí mezi individualismem a kolektivismem trápí francouzsko-kanadské tvůrce ještě ve 2. polovině 20. století, jak dosvědčuje za svou generaci Jacques Godbout, odmítaje to, co nazývá „národní text“ vepsaný do „*quebecké zdi nářků*“. A dodává – se slovní hříčkou slovesa *faire chanter* (rozezpívat, vydírat) - že „žádný mladý *Quebečan* neunikne zpěvu ani vydírání, které mu připravuje jeho země“.¹¹

Druhý problém pojetí subjektu souvisí s lidem. Koho či které vrstvy s lidem ztotožnit? Proto se polarizace mezi liberálním a konzervativním proudem také promítla do kritického či idealizujícího obrazu města či venkova, krajiny, hodnot připisovaných tomu či onomu způsobu života. Jeden i druhý přístup však dlouhodobě mají společný rys, totiž rozpor mezi představou lidu a realitou. Zatímco „frankofonní lid“, jak ukázaly historiografické práce, se ve svém ekonomickém jednání a ve své kultuře a kulturních hodnotách zásadně nelišil od „lidu anglofonního“ v Kanadě a Spojených státech, frankofonní elity – v úsilí vytvořit identitární obraz v protikladu k obrazu *druhého*, tedy anglofona, propůjčují svému lidu vlastnosti neodpovídající skutečnosti, konstruují idealizující obraz zdůrazňující diferenční znaky a stvrzující jejich vlastní poslání.¹²

4. K pochopení postmoderního nenárodního vzorce je třeba shrnout hlavní tendence vývoje ve 20. století. Především se do dominantního postavení postupně navrácí liberální představa národa, od kolektivních hodnot se důraz přesouvá k individuálním. Změny prohloubila velká hospodářská krize a zejména druhá světová válka, jež ekonomicky posílila francouzsko-kanadská vydavatelství a umožnila kultuře, aby se výrazně odpoutala od vlivu Francie. Společenský vývoj pak urychlila Klidná revoluce (od r. 1960), jíž se provincie Quebec přihlásila k výstavbě moderního národního státu, jaký už od 30. let prosazovala federální ottawská vláda. Může se zdát paradoxní, že právě příklon k týmž zásadám se stal zdrojem dlouholetého napětí mezi federálními a provinčními institucemi. Vysvětlení je nasnadě: moderní národní stát tíhne k uniformizaci, homogenosti a centralizaci, a spor se týkal především úrovně, na níž měla

¹⁰ Gérard Bouchard, *La pensée impuissante. Échecs et mythes nationaux canadiens français (1850-1960)*, Montréal, Boréal 2004.

¹¹ Jacques Godbout, „Écrire“, uveřejněno původně v *Le Réformiste. Textes tranquilles*, Montréal, Quinze 1975. K citaci použito textu uveřejněného v *Europe, revue littéraire mensuelle. Littérature nouvelle du Québec*, březen 1990, s. 115 a n.: „[...] le texte national [...] sur le mur québécois des lamentations.“ „[...] tout jeune écrivain québécois [...] n'échappera pas au chantage du pays“; „[le] pays québécois nous fait chanter“.

¹² Viz např. Gérard Bouchard, *Genèse des nations et cultures du nouveau monde*, s. 66 a 103, 120, 136 an., 148 a n. aj.

distribuce kompetencí a suverenity rozhodování probíhat. Jinak řečeno: quebecký separatismus a modernizace státu jsou rub a líc téže mince. Z dlouhodobého hlediska znamenají 60. léta v Quebecu přechod od národně obranného, sebezáchovného modelu k progresivní sebeafirmaci.¹³ Nutně se proto znovu aktivují nedořešené otázky z období předcházejícího vzniku Sjedinené Kanady. Reaktivuje se a do dominantního postavení přechází národně emancipační vzorec. Étos národního sebeurčení se obohacuje o argumentaci dekolonizačních teorií 60. let. Dominance národně emancipačních snah ovšem aktivuje i liberální postoje, za nimiž lze vytušit persistenci osvícenských zásad občanskosti. Jejimi nositeli jsou především ti představitelé francouzsko-kanadské elity, kteří se politicky angažují ve federální politice (Pierre Elliott Trudeau).

S touto novou axiologickou polarizací souvisí i polarizace identitárních postojů. Na jedné straně si nelze nevšimnout zesílení exkluze – vůči anglofonní Kanadě, vůči Francii, vůči přistěhovalcům. Na druhé straně se postupně prosazuje nové pojetí občansky a teritoriálně definované quebeckosti. Jeho vlivem zesiluje inkluze, ožívují se představy americkosti a amerického prostoru. Období Klidné revoluce svým sebeafirmujícím separatismem a sebestředností nakonec vytváří podmínky pro novou otevřenost k *druhému*. To se týká i vztahu k afirmacím individuální identity, práva na odlišnost.

Nezávisle na politické příslušnosti členů quebecké vlády spěje provincie Quebec k autonomizaci a teritorializaci, tedy k vymezení území, na němž se uplatňuje suverénní národní autorita. Tento proces sice nedospěl až k završení národní emancipace – neboť obě referenda o „*suverenitě-asociaci*“ (1980, 1995; „*souveraineté-association*“) na to dala zamítavou odpověď – zato se plně prosadila emancipace jazyková a kulturní. Jejím nejvýznamnějším vyjádřením se stal zákon 101 – Charta francouzského jazyka (1977), jenž minoritní postavení francouzštiny v rámci Kanady změnil v majoritní postavení v rámci quebecké provincie. Důležitost tohoto zákona však není jen v jazykových opatřeních, ale také v již zmíněné definici quebeckosti, neboť právě tato zákonná úprava podstatně přispěla k proměně identitárního paradigmatu tím, že identitu postavila na moderním občanském, nikoli etnickém či náboženském principu. Právě toto nové pojetí *sebe* vytváří otevřenost alteritě a integraci *druhého*.

Otevřenost se projevuje především ve třech oblastech – v genderové otázce, ve vztahu k přistěhovalcům a k původním národům. Zároveň představa o původnosti a o dvou zakladatelských národech Kanady je zproblematizována jak nutností vypořádat se s indiánským a inuitským etnikem, tak také potřebou integrovat přistěhovalce do frankofonního kulturního prostředí. Zejména tito Novoquebecané svou demografickou vahou podstatně mění situaci. Na druhé straně jazyková dominance francouzštiny zvyšuje vstřícnost vůči jinojazyčným projevům a usnadňuje vstřebávání cizích přínosů. Souvisí to jistě s postmoderním multikulturním a interkulturním či transkulturním prostorem.¹⁴

Postmoderní identitární vzorec je tedy pluralitní, integrující i diferencující zároveň. Nově působí tendence k nehierarchizaci hodnot. Různorodé kulturní či jazykové prvky vstupují do hodnotového pole jako rovnomocné, vertikální axiologické členění je nahrazeno horizontálním skladem a juxtapozicí. Mění se tím i povaha inkluze, neboť mechanismy integrační jsou nahrazeny míšením a hybridizací, a to ve všech složkách identitární topiky. Převaha směřování k individuálnímu pojetí subjektu bývá provázána hledáním kompozitní, pluralitní identity, neukotvené v té či oné teritoriální, dějinné, jazykové, etnické, náboženské aj. jedinečnosti či výlučnosti. Identitární kořeny („*racines*“), implikující představu vertikální hierarchizace, jsou

¹³ Viz výše s. XXX pozn. 10 : Fernand Dumont, *Genèse de la société québécoise*, Montréal, Boréal 1993, s. 326-330; Marcel Rioux, Yves Martin (ed.), *La société canadienne-française*, Montréal, Hurtubise 1971, s. 81.

¹⁴ Viz níže kap. III.6. „Cizinec ve francouzsko-kanadské a quebecké literatuře“. Z odborných monografií zaslouží pozornost Clément Moisan, Renate Hildebrand, *Ces étrangers du dedans. Une histoire de l'écriture migrante au Québec (1937-1997)*, Québec, Nota bene 2001. Terminologie, kterou užívají autoři uvedené publikace, vystihuje míru integrace: od koexistence (multikulturalita) přes hodnotovou konfrontaci a výměnu (interkulturalita) k integrující pluralitě (transkulturalita).

nahrazeny metaforou rizomatických oddenků („*identité rhizomatique*“).¹⁵

Nová kulturní a jazyková situace nakonec vede k redefinici a v konečném důsledku ke zproblematizování pojmu národní kultury a národní literatury, v níž postupně přestává převažovat jazykové kritérium: nejnovější *Dějiny quebecké literatury (Histoire de la littérature québécoise, 2007)*¹⁶ jsou pojaty teritoriálně, a proto zahrnují mezi quebecké spisovatele i autory píšící anglicky. Postmoderní situace, kterou charakterizují odklon od axiologické hierarchizace a tendence k juxtapozici hodnot a jejich kombinaci, favorizuje na druhé straně rekuperaci identitárních vzorců předchozích období: děje se tak ale nikoli konfrontačně, nýbrž jako součást postmoderní ironizace, vážné či nevážné hry a složité reflexe při recyklaci některých kanonických žánrů, např. historického románu, venkovského románu či rodinné ságy.

II.1.1. Otázka národní literatury a národního jazyka ve francouzsko-kanadském kontextu

Duch romantismu, jenž ovlivnil hodnotová kritéria pojetí národního státu, učinil z existence národní literatury a historických kořenů neuralgické body národní identity. Durhamův soud o Franko-Kanadanech jako o „*lidu bez dějin a literatury*“¹⁷ proto ťal hluboko. Vytvoření národní literatury, národní kultury a kulturních institucí se stalo identitární nutností tím spíše, že literatura a kultura byly od počátku zatíženy mimoliterární a mimokulturní služebností jakožto substitute chybějících etatických struktur.

Národní literaturu představuje soubor textů uznaných za národní, tedy za nositele národních hodnot. Spojují se tu tedy dva důležité rysy – kánon a axiologie. K vytvoření kánonu položil základ James Huston vydáním referenčního *Souboru národní literatury (Répertoire national, 1848-1850)*. Ten pak byl doplňován o význačné tvůrce pozdějších období, včetně moderních klasiků 20. století. Hodnotová kritéria, ponecháme-li stranou estetiku, se do národní literatury promítají několikerým způsobem. Nejzřejměji se souvislost mezi literaturou a identitou vyjevuje v názvosloví, jak ukazují postupné proměny kanadské literatury (do pol. 19. stol.) ve francouzsko-kanadskou (od pol. 19. stol. do 60. let 20. stol.), která se rozčlenila na centrální quebeckou a periferní literatury akadskou, francouzsko-ontarijskou, manitobskou (od 60. let 20. stol.).

Druhým axiologickým aspektem je sama definice národních literárních hodnot. Zde se od počátku projevuje – podobně jako v oblasti identitární - dichotomie otevřenosti/uzavřenosti a vztahu mezi *sebou* a *druhým*. Na jedné straně je totiž nutno určit národní specifika, odlišnosti dovolující vydělit národní kulturu ze sféry obecných kulturních hodnot a postavit ji proti jiným kulturám a literaturám. Na straně druhé musí tato kultura zůstat „čitelná“ pro všechny, musí být univerzální, aby vůbec mohla být uznána její existence *druhým*.

Kdo je ten *druhý* v případě francouzsko-kanadské literatury? Zdá se, že je zde nutno rozlišovat několik kvalitativně odlišných alterit. Základní diferenciací impuls, který působí od samého počátku, je bezpochyby přítomnost Angličana či Anglo-Kanadana. Tato *causa prima*

¹⁵ Temíny deterritorializace, reterritorializace a rizomatická identita uvedli do povědomí a reflexe o postmoderní identitě Gilles Deleuze a Félix Guattari v *L'anti-Oedipe* (Paris, Éditions de Minuit 1972), *Mille plateaux* (Paris, Éditions de Minuit 1972, 1980), *Rhizomes* (Paris, Éditions de Minuit 1972) a *Kafka: pour une littérature mineure* (Paris, Éditions de Minuit 1975; v češtině *Kafka. Za menšinovou literaturu*, Praha, Hermann a synové 2001, překl. Josef Hrdlička). O tyto práce se vesměs opírají další koncepce míšenectví, hybridity, interkulturality, multikulturality či transkulturality. Viz např. Édouard Glissant, *Poétique de la relation*, Paris, Gallimard 1990; *Traité du tout-monde*, Paris, Gallimard 1997.

¹⁶ Michel Biron, François Dumont, Élisabeth Nardout-Lafarge, *Histoire de la littérature québécoise*, Montréal, Boréal 2007.

¹⁷ Citováno z francouzského překladu John George Lambton Durham, *Le Rapport Durham*, Montréal, Éditions de l'Hexagone 1989, s. 237: „Lze si jen stěží představit národnost, která by více postrádala vše, co může oživovat a povznášet lid, než jsou potomci Francouzů v Dolní Kanadě, a to proto, že si uchovali svůj jazyk a své zvláštní zvyklosti. Je to lid bez dějin a bez literatury.“ („*On ne peut guère concevoir de nationalité plus dépourvue de tout ce qui peut vivifier et élever un peuple que celle des descendants des Français dans le Bas-Canada, du fait qu'ils ont conservé leur langue et leurs coutumes particulières. C'est un peuple sans histoire et sans littérature.*“)

většinou stojí jakoby vně literatury, ne vždy je proto explicitována uvnitř literárního diskurzu, a jestliže ano, bývá to ve vypjatých krucióálních momentech, obvykle ve spojení s otázkou jazykovou, jestliže se z jazyka stává *politicum*, například v období Klidné revoluce.¹⁸

Příklon k francouzskosti, jejíž přítomnost Angličana a Anglo-Kanaďana vyvolala, je zdrojem vnitřního diferenciačního pohybu. Souvisí to jak s jazykem, tak s hodnotami literárními i mimoliterárními. Básník Gaston Miron situaci trefně vystihuje: „*Jazyk zde (tj. v Quebecu) nikdy nebyl samozřejmou daností, tedy institucí, jíž vše začíná; je naopak institucí, která je cílem. Je to ubíjející.*“¹⁹ Lise Gauvinová hovoří o hypertrofii jazykového povědomí („*surconscience linguistique*“).²⁰ Problém se týká jazykové normy, přesněji řečeno difference mezi francouzsko-kanadským územ a normou dlouho diktovanou Francouzskou akademií a územ evropským, pařížským. Souvislost s výše uvedenými dichotomiemi uzavřenosti/otevřenosti, specifčnosti/univerzálnosti je nasnadě. Příklon k francouzské normě zabraňuje vyjádřit kanadskost, zatímco příklon ke kanadskosti vede k uzavřenosti, izolovanosti a (z)neuznání. Stýkání a potýkání s evropskou francouzštinou se od počátku stalo nejen zdrojem komplexu méněcennosti a masochistického purismu desítek jazykových rubrik v denním tisku,²¹ ale také impulzem k obranným reflexím kladně zhodnocujícím odlišnosti, zejména v glosářích, slovnících a vědeckých studiích.²²

Důležitou etapou je období Klidné revoluce, kdy se diferenciací vůči pařížské normě vyhrocuje. Intelektuálové soustředění kolem časopisu *Parti pris* (1963-1968) tehdy prosazují obecný úzus montrealského argotu *joualu*, neboť v něm spatřují autentický výraz identitární shody mezi společenským postavením jazyka a postavením Franko-Kanaďanů: argumentují, že zcizení lidskému a společenskému odpovídá alienace a kolonizace jazyka – poangličtěné francouzštiny. I když se tato krajní poloha plodně odrazila v literární tvorbě řady autorů (Jacques Renaud, Victor-Lévy Beaulieu, Michel Tremblay), převládla nakonec normativní koncepce formulovaná Úřadem pro francouzský jazyk (*Office de la langue française*), který quebecká vláda zřídila r. 1961. Klíčem k redefinici vztahu mezi normou kanadskou a francouzskou je termín „mezinárodní francouzština“ (*français international*).²³ Tento termín totiž dovolil označit kanadskou francouzštinu jako jednu z legitimních podob oné širší, mezinárodní, a zařadit ji na roveň k francouzštině francouzské, belgické či švýcarské. Nový koncept lze považovat za znamení jazykové emancipace. Kanadská

¹⁸ Za takové výrazné explicitní projevy vztahu k přítomnosti Anglo-Kanaďana lze v období Klidné revoluce považovat báseň Michèle Lalondové *Speak white* (1974), divadelní hry Roberta Gurika *Hamlet, králevic quebecký* (*Hamlet, prince du Québec*, 1968), Françoise Lorangerové *Krvácející médium* (*Médium saignant*, 1970) aj.

¹⁹ Gaston Miron, „Chus tanné“ („Už toho mám plný zuby“), *L'Avenir du français au Québec*, Montréal, Québec/Amérique 1987, s. 178: „*La langue, ici, n'a jamais été un donné, c'est-à-dire une institution à partir de laquelle on commence, mais elle est une institution à laquelle il faut arriver. C'est tuant.*“

²⁰ Lise Gauvin, *L'écrivain francophone à la croisée des langues*, Paris, Karthala 1997; Lise Gauvin, *Langagement. L'écrivain et la langue au Québec*, Montréal, Boréal 2000.

²¹ Jazykové rubriky byly součástí francouzsko-kanadského tisku. Od pol. 19. stol. až do 60. let 20. století jich bylo napočítáno 64. Titulky jsou často formulovány jako výzva a výmluvně charakterizují vztah k mateřštině: „Opravme se“ (*Corrigeons-nous*), „Očistěme svůj jazyk“ (*Épurons notre langue*), „Řekněte správně francouzsky“ (*Dites en bon français*), „Mluvme lépe“ (*Parlons mieux*), „Střežme svůj jazyk“ (*Sauvegardons notre langue*), „Řeč našich otců“ (*La langue de nos pères*), „Rodná hrouda“ (*Le terroir*) apod. Kanadský úzus je považován za „neforemný, vykloubený, kulhavý, chudokrevný, zkažený, zparchantělý, rozežraný sněti“ (*informe, désarticulé, boiteux, anémique, corrompu, abâtardi, gangrené*), je označován jako „hatmatilka, hantýrka, kanadáčtina, masabobština, irokézština“ (*patois, jargon, baragouin, canayen, petit nègre, iroquois*). Viz Michel Plourde a kol., *Le Français au Québec*, Québec, Fides 2003, s. 200.

²² Důležitým počinem byl *Franko-kanadský glosář a slovník chybných obrátů užívaných v Kanadě* (*Glossaire franco-canadien, et vocabulaire de locutions vicieuses usitées au Canada*, 1880) novináře a esejisty Oscara Dunna. Na něho navazují Sylva Clapin, autor *Kanadsko-francouzského slovníku* (*Dictionnaire canadien-français*, 1894), a Společnost pro francouzskou mluvu v Kanadě (*Société du parler français au Canada*, zal. 1902), jejíž práce vyústily v *Glosář francouzské mluvy v Kanadě* (*Glossaire du parler français au Canada*, 1930).

²³ Viz *Office de la langue française*, „Les canadianismes de bon aloi“, *Cahiers de l'Office de la langue française*, č. 4, Québec 1969.

francouzština se vymanila z periferního postavení, našla svou legitimitu a opřela ji o nový obraz francouzské jazykové normy, v němž monocentrický francouzský (pařížský) model je nahrazen polycentrismem. Viděna z Quebecu je mezinárodní francouzština více střední a jedním ze středů je Quebec. Spolu s jazykovými zákony, zejména pak s již zmíněným zákonem č. 101 (1977), se v jazykové oblasti vytvořily podmínky pro integraci „přistěhovalecké“ literatury do literatury quebecké a kanadsko-francouzské. Převedená na problematiku identitární, jeví se tato poloha jako rovnovážný vztah mezi afirmací *sebe* a otevřeností *druhému*.

Literatura prochází podobným procesem jako jazyk, včetně časových souvislostí. Za autoritativní lze považovat postoj význačného literárního kritika a autora *Příručky dějin francouzsko-kanadské literatury* (*Manuel d'histoire de la littérature canadienne-française*, 1918) Camille Roye, jenž na výročním zasedání Společnosti pro francouzskou mluvu v Kanadě (1904; *Société du parler français au Canada*) vytyčil programový cíl názvem přednášky: „Znárodnění kanadské literatury“ („*La Nationalisation de la littérature canadienne*“). Camille Roy odmítá koloniální závislost („*littérature coloniale*“) na francouzské literatuře a stanoví cestu k emancipaci a francouzsko-kanadské sebestřednosti. Největší nebezpečí vidí v současné francouzské literatuře („*notre plus grande ennemie c'est la littérature française contemporaine*“). Je třeba pěstovat literaturu v národním duchu („*génie national*“), a to především na kanadských námětech („*traiter des sujets canadiens, et les traiter d'une façon canadienne*“), zaměřit se na amerikanocentrismus.²⁴

Tato sebestřednost a diferenciací směrem k partikularismu se ovšem střetává s požadavkem univerzálnosti (který Camille Roy neopomíjí), ale především s faktickou periferní situací francouzsko-kanadské literatury, jež musí „dohánět“ svět podobně jako všechny periferní literatury (např. česká), vyrovnávat se s moderními proudy. A ty jsou v 1. pol. 20. stol. po výstupu francouzské, pařížské. Opět je tu střet, tentokrát dvou literárních norem, dvou literárních kánonů. Obrat ve prospěch autonomizace francouzsko-kanadské literatury nastává až od 30. let 20. století a tento proces se završuje v období Klidné revoluce, kdy se ustaluje poměr mezi francouzskou a quebeckou literaturou ve prospěch quebecké sebeafirmace a kdy se přínosem tvorby nových klasiků (Hector de Saint-Denys Garneau, Alain Grandbois, Gabrielle Roy, Jacques Ferron, Hubert Aquin, Gaston Miron aj.) a revalorizací autorů minulosti (Philippe Aubert de Gaspé mladší, Laure Conanová, Louis-Honoré Fréchette aj.) konstituuje moderní podoba literárního kánonu.

Není to však na dlouho, neboť integrace novoquebeckých autorů, tedy autorů imigrantů do quebecké a francouzsko-kanadské literatury, mění situaci, ne-li pojem, pak jistě obsah termínu národní literatura. Za symbolický počátek již déle probíhajícího procesu bývá považováno uveřejnění románu Régine Robinové *Quebečanka* (*La Québécoise*, 1983), v němž francouzská imigrantka poukazuje na obtíže při vyjádření své odlišnosti („*parole immigrante*“) v quebeckém prostředí.²⁵ Roku 1983 Italo-Quebečan Fulvio Caccia zakládá trojjazyčnou revue *Vice versa* (1983-1996), v níž původem haitský básník Robert Berrouët-Oriol publikuje stať „Exilový efekt“. Zde se objevuje nový výraz „*migrující literatura*“ („*écritures migrantes*“).²⁶ Termín označuje tvorbu novoquebeckých autorů, kteří našli v Kanadě a v Quebecu svůj nový domov a obohacují kanadsko-francouzskou kulturu. Z hlediska vztahu mezi identitou a alteritou se zprvu jedná o vytyčení hranice mezi literaturou národní – quebeckou, tedy starým identitárním jádrem, a literaturou jinou, jiného původu, jíž však jsou dveře otevřeny, neboť svou kvalitou obohacuje národní fond. Přínos novoquebeckých autorů se ovšem brzy stal tak významný a jejich průnik do

²⁴ Camille Roy, „La Nationalisation de littérature canadienne“, *Bulletin du parler français*, roč. 3, č. 4, prosinec 1904, s. 116-123, a č. 5, leden 1905, s. 133-144. Citace vybrány z antologie Gilles Marcotte a kol., *Anthologie de la littérature québécoise*, díl II., Montréal, Hexagone 1994, s. 64-78.

²⁵ Régine Robin, *La Québécoise*, Montréal, TYPŌ 1983, s. 197-198.

²⁶ Robert Berrouët-Oriol, „Effet d'exil“, *Vice versa*, č. 17, prosinec 1986-leden 1987, s. 20-21. Gilles Dupuis výraz „*écritures migrantes*“ vztahuje k jinému haitskému spisovateli Émilu Ollivierovi. Viz Gilles Dupuis, „Redessiner la cartographie des écritures migrantes“, *Globe*, roč. 10, č. 1, 2007, s. 139.

hodnotového jádra – kánonu - natolik zřejmý, že sama hranice mezi literaturou „domácí“ a literaturou „odjinud“ ztratila během dvou desetiletí na významu. V postmoderní, globalizované situaci se tak vytrácí pertinence opozice národní/cizí, a dokonce sám termín „migrující literatura“ nabývá jiného, k individuální identitě posunutého významu, totiž „migrující skriptury“, „migrujícího psaní“.²⁷ Podobný posun se konečně dotýká i samotné dichotomie identity a alterity.

Pro definici a vývoj národní literatury se v případě francouzsko-kanadské literatury ukazují jako určující tři zdroje jinakosti – alterita anglofonní, alterita představovaná obrazem Francie a francouzskou kulturou, vliv frankofonní jinakosti. Ve všech třech případech lze konstatovat, že historicky převládající tendence k exkluzi se v posledním čtvrtstoletí oslabují ve prospěch tendencí inkluzivních.

II.1.2. Problematika deperiferizace z francouzsko-kanadského hlediska

Jazykové vymezení a vznik národní literatury úzce souvisejí s problematikou vztahu mezi centrem a periferií. Zjednodušeně si lze představit vývoj francouzsko-kanadské a quebecké literatury jako postupnou deperiferizaci, tedy vymanění se z autoritativní závislosti na jiném kulturním centru a konstituování autonomní sebestřednosti.

Rozlišení mezi centrem a periferií má pro traktovanou tematiku několikerou důležitost. Povaha prostředí, v němž procesy probíhají, totiž ovlivňuje jak průběh, tak kvalitu procesů. Je to dáno mimo jiné odlišnou strukturací a jiným stupněm saturace hodnotového pole. Vliv centra či center uvnitř periferní kultury polarizuje její složky, vytváří tenze, dynamizuje hybné síly. Napětí mezi periferií a centrem také určuje spád dějinného pohybu.²⁸

Obecně lze rozdíl mezi centrem a periferií charakterizovat sérií dichotomických protikladů: konsistentnost/nekonsistentnost (centra, kulturního prostředí), stabilita/labilita, kontinuita/diskontinuita, časový předstih/retardace, soběstačnost/nesoběstačnost, původnost/odvozenost hodnot, (převaha) produkce/(převaha) recepce hodnot, nadřazenost/méněcennost, autoritativnost/neautoritativnost legitimace hodnot.

Centrum a periferie se rovněž liší strukturací a saturací hodnotového pole. Centrum se vyznačuje silným stupněm koncentrace a saturace, a proto zde ve skladu a uspořádání hodnot převládají tendence k výrazné hierarchizaci, a to za převahy procesů exkluze. Naproti tomu periferie je hodnotově méně saturovaná, proto zde dominuje inkluze nad exkluzí a v hodnotovém skladu uspořádání nikoli vertikální, ale horizontální, souběžné, podporující integraci a míšení. Vedle této obecné, synchronní charakteristiky je nutno vzít v úvahu pohled diachronický: váha protikladu mezi centrem a periferií se může měnit, vyvíjet se v závislosti na vnitřních, estetických, i vnějších, mimoestetických podmínkách. Je zřejmé, že v protikladu k době moderní právě postmoderní doba podporuje procesy dekoncentrace a tendence k síťovému či rizomatickému uspořádání zdrojů hodnot. I když se protiklad mezi centrem a periferií neruší, oslabuje se. Tím se také autorizují a valorizují, a to i v estetice, procesy a hodnoty periferní. Deperiferizaci kanadského kulturního prostoru je tedy třeba zasadit do tohoto dějinného pohybu. V něm Kanada mohla rovněž zúročit některé výhody, které periferní situace skýtá za jistých podmínek. Síla periferie, zejména tam, kde směřuje k autonomní sebestřednosti, je přímo úměrná její schopnosti aktivně vstřebávat vnější vlivy a přetvářet je v hodnoty nové, přesahující lokální dopad směrem k platnosti univerzální. Hraniční postavení nezřídka umožňuje využívat podněty přicházející z vícero center, stavět jedny proti druhým, kombinovat je. Francouzsko-kanadská a quebecká literatura jsou toho vynikajícím příkladem. Přitažlivost Paříže či New Yorku zde dnes působí stejně mocně jako kritický odstup a sebeafirmace. Obranná jazyková politika namířená proti anglofonní akulturaci

²⁷ Maude Mabelle, „Les lieux et l'écriture migrante. Territoire, mémoire et langue dans *les Lettres chinoises*, de Ying Chen“, *Globe*, roč. 10, č. 1, 2007, s. 37- 51.

²⁸ Příklad rozboru vlivu napětí mezi centrem a periferií ve frankofonních literaturách nabízí práce Margarety Gyurcsikové, *La neige, la même et autre. Essai sur le roman québécois contemporain*, Timișoara, Editura Universității de Vest 2004, kap. „Modernité est postmodernité francophones“ s. 17 a n.

nikterak nebrání přejímání anglosaských a amerických hodnot. Montreal a Quebec jsou dnes městy, kam míří – podobně jako kdysi do Paříže – prozaici, dramatikové a básníci z celého, nejen frankofonního světa.

Francouzsko-kanadská deperiferizace je zajímavá svou složitostí, neboť její periferní postavení bylo historicky určováno nikoli jedním, nýbrž vícero centry. Vezmeme-li v úvahu jen 19. a 20. století, je nutno v oblasti náboženské počítat s emancipací vůči Vatikánu, v politice vůči Londýnu a Ottawě, v hospodářství se projevuje závislost na Velké Británii, anglofonní Kanadě a Spojených státech, v kultuře dominuje nutnost vypořádat se s Paříží.²⁹ Jak se vztah k Francii a Paříži promítl do otázky jazykové autonomizace a do konstituování národní literatury, již bylo naznačeno výše. Byl tu však ještě jeden důležitý vliv Francie na situaci Franko-Kanaďanů a vývoj jejich identity. Rozhodnutí postavit proti anglofonní Kanadě vlastní francouzskost rozštěpilo francouzsko-kanadské kulturní prostředí a přispělo k protikladu mezi kulturou elit a lidovou kulturou. Zatímco lidová kultura rozvíjela svou americkost, stejně orientovanou, jako byla kulturní zkušenost lidových vrstev anglo-kanadských a kultura Spojených států, elity se musely dlouhodobě vyrovnávat s rozporem mezi svou periferní závislostí na francouzské kultuře, jež v nich vyvolávala pocity méněcennosti, odvozenosti, neautenticity, a nutností ukotvit svou francouzskou kanadskost v lidu, s jehož americkostí se přitom nemohly ztotožnit. Odtud pramení idealizace lidu, obraz idylického venkova a jeho hodnot, či naopak hyperkritický postoj k jeho mluvě, nevzdělanosti, neuvědomělosti. Periferní postavení tedy ovlivňovalo, ba komplikovalo obraz *sebe* i *druhého*, zasahovalo do procesu exkluze či inkluze. Deperiferizace je pak spojena s přehodnocováním celé situace a je neoddělitelná od integrace lidové kultury do kultury elit, od integrace americkosti a anglofonnosti do francouzskosti.

²⁹ Gérard Bouchard, *Genèse des nations et cultures du nouveau monde. Essai d'histoire comparée*, Montréal, Boréal 2001, s. 173.